

TÜRK EDEBİYATININ SÜRGÜNDEKİ YAZAR VE ŞAİRLERİ

*Yrd. Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU**
*Bayram ALKAN***

Öz: Sürgün, bir insanın isteği ve iradesi dışında istemediği bir coğrafyada yaşamaya sevk ve mecbur edilmesidir. İslam inancında Adem ile Havva'nın, Hıristiyan inancında Edim ile Eva'nın cennetten dünyaya sürgünü nasıl bütün insanlığın kaderini etkilediyse, sürgün cezaları da muhatap şair ve yazarların hayatlarını, kaderlerini, eserlerini ve hatta ailelerinin istikballerini bile etkilemiştir. Denilebilir ki sürgüne maruz kalan şair ve yazarların eserleri ile anıları, bir sürgün edebiyatı külliyyatı oluşturacak denli zengindir.

Bu yazı rastgele örneklem yoluyla seçilen yirmi iki isimden oluşan yazar ve şairin, dönemin siyasileri veya işgal güçleri eliyle açıkça ya da gizli sürgün denebilecek, devlet görevi vermek suretiyle merkezden taşraya veya değişik yerlere sürgün edilmelerini yahut ülkelerinde gözden düşükleri, siyasi ve idari baskı gördükleri için kendi istekleriyle bir çeşit gönüllü sürgüne gitmelerini, sürgün gerekçelerini, sürgün yıllarını nasıl değerlendirdiklerini konu almaktadır.

Kitap çalışmamızdan süzdüğümüz yazımızda hacim kaygısıyla, yazar ve şairlerin kısa bilgilerle geçirtilen sürgün gerekçeleri ve sürgünden etkilenme biçimleri ile sanat yahut edebiyat ve siyaset arasındaki zaruri ilişkinin de boyutları irdelenmeye çalışılmıştır. Devletlerin savaştığı ve işgal edildiği, olağanüstü koşulların egemen olduğu yıllarda, vatansever yazar ve şairlerin işgalci güçlerin varlığı ve baskısından nasıl etkilendikleri de yazının yanıt aradığı sorulardandır.

*“Senin kalbinden sürgün oldum ilkin
Bütün sürgünlüklerim bir bakıma bu sürgünün bir süreği”*

Anahtar Kelimeler: sürgün, şair, yazarlar, Türk edebiyatı

THE WRITERS AND POETS OF TURKISH LITERATURE ON EXILE

Exile is a situation which one is forced and dispatched to live in a geography out of his or her will. How the exile from heaven to earth of Adem and Havva in Islamic belief, and Adam and Eve in Christian belief influenced the destiny of all humanbeing, so influenced the works, destinies, lives and even their families' future of those acceptor poets and writers in the same way. One can easily state that the works and memories of the poets and writers, who were to face exile, are so rich to create collected works of its own.

This article is subject to twenty two names of poets and writers that randomly chosen as being samples of how they did in their exile years, the truth of the exile, their volunteer exile due to political and administrative pressure, being exiled to suburbs or various places from hometown for some so-called government work by politicians or occupying forces of that time, either obviously or secretly.

Geliş tarihi : 10. 04. 2016

Kabul tarihi : 28. 04.2016

* İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü. sdurukoglu@gmail.com

** İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü.

In our measured article , with capacity concern; we have tried to scrutinize the dimensions of indispensable relationships between art-literature and policy together with the contagion ways of exile and its reality passed over with short knowledge of those writers and poets. It is also one of the questions that this article is seraching for an answer about how those patriotic writers and poets were influenced by occupation forces in those years, when states were at war and invaded over exceptional circumstances.

" I was first exiled from your heart.

All my exiles, in a way, are the exiles of this chronic."

Key Words : exile, poet, writers,Turkish Literature

GİRİŞ

Dünyada hep bir sürgün türküsü söylenir. İlahi dinlerde insanın cennetten kovulması, dünyada bir süre yaşamaya zorlanması "sürgün mi-ti"ni açığa çıkarırken; psikanalizimde sürgün, hep aynı ısı derecesinde (37,5 santigrat) kalan amniyo sıvısının içinde anne tarafından beslenen çocuğun, yine aynı annenin kasılmaları ve ıknmaları ile doğuma zorlanması, anne karnından dünyaya atılmasıdır. Aşırı ısınan ve soğuyan, iklimi sürekli değişen, savaş ve şiddetin kol gezdiği, kan ve barut kokan, bütün kötülüklerin yaşandığı bu dünyada sürekli mutsuz olan, her mutsuzluğunda, hatta uykusunda bile, dizlerini karnına çekip, ellerini bacaklarının arasına alarak cenin pozisyonuna dönenen, anne karnına dönemese de dönme arzusu ile kıvranan insanoğlu için bu dünya bir sürgün ve gurbet yeridir.

Sezai Karakoç'un "Sürgünler Ülkesinden Başkentler Başkentine Şiiri" bu türveden duygu ve inanışların şiir dilindeki en güzel ifadelerindendir. Keza;

*"Ben gurbette değilim
Gurbet benim içimde"*

diyen, Kemalettin Kami Kamu¹, insanın dünyadaki mutsuzluğunu, vatan-sızlığını, mekânsızlığını, her nerede olursa olsun, kendini evinde değil gurbette hissedişini çok güzel ve veciz bir biçimde anlatır. Denilebilir ki bu şiir, Yeni Türk şiirinin berceste dizelerindendir.

Sürgünün başka görüntü seviyeleri de vardır. Toplumdan kendini soyutlama, kabuğuna çekilme, içine sürgün olma diye niteleyebileceğimiz örneklerden biri de Servet-i Fünuncular Dönemi'nde ortaya çıkmıştır. II. Abdülhamit döneminin sosyal ve siyasi havasından bunalan, ikiyüzlü insanlardan, kirli ilişkilerden soğuyan, dünyadan bıkan Tefik Fikret, Mehmet Rauf, Ahmet Haşim gibi edebiyatçılar muhayyel bir âleme

1. İnci ENGİNÜN, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001, s. 40-115.

sıgıncılar. Aileleriyle birlikte Manisa'ya yahut Yeni Zelanda'ya gitmeyi ve oralarda yaşamayı kurgularlar. Düşündükleri gibi olmaz. Sonunda Fikret, Boğaz sırtlarına çekilir, planını kendisinin çizdiği Aşçıyan'ında âdeta bir iç sürgün yaşar.

Yazımız, sürgün kavramının kazandığı bu ruhsal ve tinsel genişliği bir arka plan olarak kullanmakla birlikte sürgünün, dünyevi, siyasi ve ilk anlamına odaklanarak kaleme alınmıştır. İhsan Oktay Anar sürgünü ve sürgünlüğü tanımlarken, "Ait olduğunuz bir yerin gerçekten var olduğuna ve bizzat kendinizin de orada olmadığına inanıyorsanız, hepsinden öte, oraya erişmenize engel olan biri ya da bir şey varsa, kelimenin basit anlamıyla sürgündesiniz demektir." diyor. Türk Dil Kurumu sözlüğü, sürgünü "Ceza olarak, oturduğu çevreden çıkarılıp başka bir yere gönderilen kimse" içeriği ile açıklamaktadır. Sürgün kavramının açığa çıkardığı yahut iç içe geçtiği alt kavramlar ve başlıklar vardır. Sürgün, kurşun gibi ağır bir kelimedir. İçinde çelişkileri, zıtlıkları, uçarılığı, rahatı, rahatsızlığı, sevinç, hüznü, uzaklığı, bilinmezliği barındırır. Basit anlamıyla sürgün, ıslah-ı nefis edinceye kadar belirlenen bir yerde ikamete mecbur edilmektir.²

Edebiyat veya yazın; olay, düşünce, duygu ve hayalleri dil aracılığı ile estetik bir şekilde ifade etme sanatıdır. Edebiyat ile birlikte düşünceler ve duygular daha geniş kitlelere duyurulmaya çalışmış ve daha ölümsüzleştirilmiştir. Ama her duygu veya her düşünce yaylandıktan sonra her zaman olumlu değil bazen karşıt görüşteki insanların olumsuz tepkilerini de almıştır. İnsanlar, düşünceleri, şiirleri ve yazıları nedeniyle cezalara da maruz kalmışlardır. Bu cezaların en ağırı elbette ölümdür ama ölümün sonuçları çok aşırı olacağından genellikle uygulanmadan kaçınılmıştır. Ölümden sonraki en büyük ceza elbette ki yaşadığı yerden ve sevdiklerinden uzak kalmaktır. Bu cezanın adı sürgündür. Sürülmek bazen ölüm kadar zor gelmiştir sürgün olanlara. Sürgün ve edebiyat kavramı arasındaki ilişkinin biçimlendirdiği edebi metinler, sonsuz kere çoğalmaya müsait felsefi ve psikolojik derinlik taşır.

Kendisi de bir sürgüne maruz kalan "Memleket Hikâyeleri" yazarı Refik Halit Karay'ın tasviriyle sürgün insanın hayatındaki en önemli kesit ve iş şu cümlelerle anlatılır: "Bir sürgün için memleketindekilerle ve başka yerlerdeki memleketli dostlarıyla mektuplaşmak o kadar ehemmiyetli, lüzumlu bir iştir ki, bundan mahrum kalmaktan duyulan azap, âdeta, gittikçe havası azalan bir odada teneffüs zorluğuna benzer ve mektup yazılıp cevabını almak çok defa bir tedavi yerine geçer. Bu sebepten olacak, kendi iradeleri dışında gurbet illerinde yaşayanlar ekmek paralarından

2. Yağmur Dergisi.com.tr - Erişim Tarihi: 05.05.2016

keserler, açlığa katlanırlar, mektuplaşmayı tercih ederler. Mektup alış, hayat hakkına sahip oluşu gösterir, yarın için ümit verir, büsbütün lüzumsuz, rabitasız bulunmadığına alamettir. Ortada, 'Aranılıyorum, şu hâlde yaşıyorum.' gibi bir düstur mevcuttur. Onun içindir ki, sürgünlere en fazla postanede rastlarsınız yahut mektup yazarken ve ceplerinden zarflar çıkartırken..."³

Refik Halit Karay'ında belirttiği gibi sürgünde memlekettekilerle haberleşmek en büyük teselli kaynağıdır. Bu mektuplaşmalardan eser hâline getirilenler de vardır. Mesela Namık Kemal'in Malta Mektupları, Nazım Hikmet'in Piraye'ye Mektuplar adlı eserleri vardır.

Ayşe Durukbaşı ise Halide Edib'in hayatını anlattığı eserinde sürgünü şu şekilde tasvir etmiştir: "Sürgün, kişinin iradesi dışında, ülkesinden, doğduğu coğrafyadan, bağlı bulunduğu topluluktan uzaklaştırılmasıdır. Siyasi sürgün, çoğu zaman aynı zamanda bir davanın kaybedilmesi anlamına geldiğinden, sürgün yaşantısı, sürgün edilmiş, ülkesiz bireyi, bu kayıpla entelektüel baş etme yollarını aramaya yöneltir. Özellikle yazarlar için sürgün durumu, kendi kendini sürgün durumuna dönüşebilir; irade dışı sürgün, yaratıcı etkinlik ve entelektüel üretim için avantaj olarak değerlendirilebilir ve seçilmiş bir varoluş alanına dönüşür."⁴

Bu ön bilgiler eşliğinde sürgün ve edebiyat ilişkisini, sürgündeki edebiyatçılar başlığı altında işlemeye çalışacağız. Kitap olarak hazırladığımız bir çalışmamızdan süzdüğümüz bu yazımızda sadece devlet tarafından siyasi sürgüne gönderilen edebiyatçılardan değil zımnı / gizli sürgün diyebileceğimiz zorunlu görevlerle yaşadığı bölgelerden uzaklaştırılan edebiyatçılardan ve ülkeden gitmeye ya da kaçmaya mahkûm olan ya da mecbur kalan edebiyatçılardan rastgele örneklem yoluyla yaptığımız bir seçkiyi, edebiyatçıların nesil tasnifine dayalı olarak işlemeye çalıştık.

1. NİYAZİ-İ MISRİ (1618-1694)

Saray tarafından Edirne'ye çağrılan Mısri bazı sözlerinin beğenilmemesi üzerine Rodos'a sürgün edilmiştir. Rodos sürgünü 9 ay sürer. Sürgünden sonra Bursa'ya dönen şair, halk ve bilim adamları arasında te'vilinde zorluk çekilen bir takım fikirleri dolayısıyla Limni Adası'na sürgüne gönderilir.(1088/1677) Eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla oldukça sıkıntılı geçen bu sürgün, yaklaşık 15 yıl sürmüştür.

1103/1691'e kadar devam eden bu çileli hayatın, Niyazi Mısri'nin ruhunda derin etkiler bırakmış olduğunu eserlerinden anlıyoruz.

3. Yağmur Dergisi.com.tr - Erişim Tarihi: 05.05.2016

4. Ayşe DURAKBAŞA, **Türk Modernleşmesi ve Feminizm**, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2000, s.169-170

Örneğin:

*“İrişmedi dosta elüm
Rahmana varmadı yolum
Çıkmadı başa menzilüm
Ah gurbeta vah gurbeta”*

Bu dizelerden şairin gurbet hasretini anlayabiliyoruz. Sürgün sonunda tekrar Bursa'ya dönen Mısri, Sultan II. Ahmed'in Avusturya Seferi'ne müritleriyle birlikte katılmak ister. Bunun üzerine II. Ahmed tarafından bir fermanla durdurulmak istenen Niyazi Mısri fermanı kabul etmez. Bu olayın üzerine sürgünden dönüşünden 16 ay sonra şair 78 yaşında piri faniyken tekrardan Limni Adası'na sürgün edilir. Limni sürgünü Mısri'yi madden ve manen yıpratır ve şair bu adada 1105/1694'te vefat eder.⁵

2. KEÇECİZADE İZZET MOLLA (1785-1829)

İzzet Molla bacanağı Esad Efendi'nin gayr-i matbu tarihinde;

*“Halet'in canını hakk, malını aldı mirî
Kaldı ehl-i hasede hâyeleriyle kîri”*

beytini tanzim etmek, devrin sadrazamı Hamdullah Paşa aleyhinde söz söylemek ve devlete karşı olmak iddialarıyla 1832 yılında Keşan'a sürülür. Keçecizade sürgün edilmesini ve devlet karşıtı olarak gösterilmesini hak etmediğini; sürgünde kaleme aldığı “Mihnet-Keşan” adlı eserinde şöyle dile getirmiştir:

*“Değildi sözümüz devlete itiraz
Edenlerde varsa bula inkıraz
Dedim onlara ömrünüz çok ola
Hiyanet eden devlete yok ola”*

Şair ayrıca vatan özlemine ve gurbetlik acısını da “Mihnet-Keşan” da şöyle anlatmıştır:

*“Felek benden aldı diğer intikam
Kesildi vatandan selam-ı peyam
Çekip bam-ı gamdan nice hay u huy
Ederdim kabuterliği arzu”*

Bir güvercin olup kendini gamdan ve sürgünden azat edecek bir

5. Hasan KAVRUK, **Niyaz-i Mısri**, Malatya 2004, s. XVII.

güvercin olmayı arzu eden Keçecizade, Osmanlı-Rus savaşı öncesinde arkadaşlarıyla birlikte bu savaşa girecek gücün ve moralin yeterli olmadığını, Osmanlı'nın savaşa hazır olmadığını içeren düşüncelerini padişaha bildirmiş. Bununla rağmen savaşa girildiği takdirde, savaşın ağır kayıplar getireceğine yönelik bir "Layiha" hazırlayıp saraya sunmuşlardır. İzzet Molla bu Layiha'nın üzerine 16 Eylül 1828 yılında Sivas'a sürgün edilmiştir.⁶ Sonunda Keçecizade haklı çıkmıştır ama sürgündeki hayatın malesef kazası, telafisi yoktur.

3. ALİ SUAVİ (1838-1878)

Suavi 1867 yılında çıkan Muhbir gazetesinde yazmaya başlamıştır. Suavi bu yazılarında sosyal sıkıntıların yanı sıra hükümeti eleştiren yazılar yazar. Bu günlerde yazarın Osmanlı Hükümeti'ne muhalefet sesini açıktan yükseltmiş ve bunun sonucunda yurt dışına sürülmüş olan Mustafa Fazıl Paşa'ya yakınlığı görülür. Suavi hükümet aleyhinde yazılarını arttırmış; Muhbir Gazetesi'nin 31.sayısında Belgrad Kalesi'nin Sırbistan'a terk edilmesini çok sert bir dille eleştirmiş ve hükümetten hesap sormuştur. Bunun üzerine Muhbir hükümet tarafından kapatılır; Ali Suavi ise Kastamonu'ya sürgün edilir. Sürgün nedenini ısrarla sorgulayan Suavi "Hasbe'l-İcab" (Durum dolayısıyla) cevabını alır.⁷

Suavi 1867 yılı Mart'ının 3.haftasında Kastamonu'ya varmıştır. Orada kaldığı sürece kendisinin bildirdiğine göre üç tane kitap veya kitapçık yazmıştır. Suavi Mustafa Paşa'nın yardımıyla önce İstanbul'a geçmiş; oradan da 22 Mayıs 1867 yılında Avrupa'ya kaçmıştır. 30 Mayıs 1867'da Paris'e varmıştır. Bir vakit Paris'te bulunduktan sonra buradan 31 Ağustos 1867 tarihinde Londra'ya gitmiş ve burada Muhbir Gazetesi'nin ilk sayısını yayımlamıştır.⁸

4. NAMIK KEMAL (1840-1888)

Vatan şairi olarak anılan Namık Kemal ; "Vatan Yahut Silistre" oyununun 1 Nisan 1873 gecesi İstanbul'da Güllü Agop'un Gedik Paşa'daki tiyatrosunda sahnelenmesi halkı coşturup olaylar çıkmasına neden olmuştu. Bu konuda İbret Gazetesi'nde yayımlanan yazılardan sonra gazete bir daha çıkmamak üzere kapatıldı. Namık Kemal ve dört arkadaşı yargılanmadan sürgüne gönderilirdi. Namık Kemal Magosa'ya sürüldü.

6. Ramazan KORKMAZ, **Keçecizade İzzet Molla (Hayatı - Sanatı - Edebî Kişiliği)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ 2000, Cilt: 10 Sayı: 1., Sayfa: 93-118.

7. Hüseyin ÇELİK; **Ali Suavi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s.10-20.

8. age., **Ali Suavi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s.20-30.

Magosa sürgünü 38 ay süren Namık Kemal; burada Gülnihal, Akif Bey, Zavallı Çocuk, Kara Bela ve Celâlettin Harzemşah gibi oyunlarını yazdı. Ayrıca Namık Kemal Magosa'da İntibah, Tahribi Harabat, Takibi Harabat, İslam Tarihi gibi önemli eserlerini kaleme aldı. Bunların yanı sıra tercüme ve biyografik eserlerde kaleme aldı. Namık Kemal 30 Mayıs 1876 yılında çıkan genel af sonucunda yurda döndü.

Namık Kemal II. Abdülhamit'e gösterdiği tepkiden ve padişah aleyhinde yazdığı şiirler ile birlikte; yaptığı sert eleştiriler sonucunda tutuklandı. 5 ay hapiste kalan yazar Midilli'ye sürgün edildi. 19 Temmuz 1877 yılında Midilli'de sürgündeydi, burada da yazmaya devam etti. Vatan Mersiyesi, Vaveyla, Bir Muhacir Kızın İmtidadı adlı ünlü şiirlerini burada kâğıda geçirdi. 2 buçuk yıl sonra Namık Kemal affedildi ve Midilli'de kalmaya devam etti. Bu süre zarfında "Cezmi" adlı tarihi romanı yazdı.⁹

5. AHMET MİTHAT EFENDİ (1844-1912)

1873 yılında sahnelenen "Vatan Yahut Silistre" adlı Namık Kemal'in yazdığı oyunun sahnelenmesinin ardından çıkan olaylarla birlikte suçlu bulunup sürgüne gönderilecek beş gazeteciden biri olan Ahmet Mithat, Rodos'a sürgün edildi.

Otuz sekiz ay süren sürgün sırasında yazmaya devam eden Ahmet Mithat Efendi Rodos'ta çok sayıda eser yayınladı. Rodoslu çocuklara dersler verdi; "Medreseyi Süleymaniye" adlı bir ilkokul açtı. En üretken dönemlerinden birini yaşayan Ahmet Mithat "Hasan Mellah", "Hüseyin Fellah" ve "Dünyaya Yeniden Geliş" gibi önemli eserlerini burada yazdı. İstanbul'da çıkan "Kırk Ambar" dergisine yazılar gönderdi. Abdülaziz'in vefat etmesi üzerine V. Murat'ın tahta geçmesiyle çıkan genel af sonucu İstanbul'a geri dönmesine izin verildi.¹⁰

6. EBUZZİYA TEVFİK (1849-1913)

1873 yılında Vatan Yahut Silistre oyununun Gedik Paşa Tiyatrosu'nda sergilenmesinin ardından İbret ve Sirac gazeteleri kapandı; beş gazeteci yargılanmadan sürgün edildiler. EbuZZiya da sürgüne gönderilecekler arasındaydı. EbuZZiya Tefvik Rodos'a sürüldü. Rodos sürgünü sırasında mahpusların eğitimi ile meşgul oldu, onların ürettikleri el işlerinin gelişmesine, gelirlerinin artmasına katkıda bulundu.

9. Kenan AKYÜZ, **Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1986, s.52-61.

10. Hüseyin TUNCER, **Tanzimat Edebiyatı**, Akademi, Kitapevi, İzmir 1996, s. 263-272.

“Zindanda Muharrir” adlı dergiyi çıkardı. Victor Hugo’nun “Angelo” adlı eserinde Türkçeye uyarladığı “Habibe veya Semahat-ı Aşk” adlı kitabını yazdı ve yayınladı. Ebuzziya Rodos yıllarında “Numune-i Edebiyat-ı Osmaniye” adlı kitabını meydana getirdi. İstanbul’daki yardımcı Şemsettin Sami’ye gönderdiği yazılarla 1875’te İstanbul’da “muharrir” adlı bir dergi yayımlamaya başladı. Ebuzziya Tevfik; Sultan Abdülaziz’in tahttan indirilmesinden sonra affedildi ve 10 Haziran 1876’da İstanbul’a dönebildi.¹¹

7. İSMAİL SAFA (1867-1901)

İsmail SAFA, II. Abdülhamit baskısına cephe alan dönemin aydınlarından. Kendi görüşünde olan Ubeydullah Bey, Hüseyin Siret, Tevfik Fikret, Abdullah Cevdet gibi arkadaşlarıyla sık sık toplantılar yapıyordu. O günlerde yazdığı “Ey Halk Uyan” ve “Sultan Hamid’e” adlı şiirleri büyük ilgi, bir o kadar da tepki uyandırdı. Diğer arkadaşları gibi o da, devlet yönetimi tarafından devamlı gözaltında tutuldu. Sonunda 29 Nisan 1900 tarihinde Sivas’ta bir anlamda sürgün olarak bir göreve atandı.

Bu yaşamın getirdiği sıkıntıların üzerine şair, o yıllarda kızları Selma ve Ulya’yı kısa aralıklarla kaybeder. Acılarını ilk eşinden dünyaya gelen Selami, ikinci eşinden dünyaya gelen İlhami ve Peyami ile dindirmeye çalışır. Bu sıkıntılar üzerine hastalığı yeniden ortaya çıkar ve 24 Mart 1901 tarihinde Sivas’ta vefat eder. “Garipler Mezarlığına” gömülür. Ancak Ziya Başar’ın çabalarıyla cenazesi Garipler Mezarlığı’ndan alınarak, Paşa Camisi Mezarlığına aktarılır. Paşa Camisi’nin yıkımına karar verilmesiyle, bu defa Eflatun Cem Güney’in çabalarıyla mezarı ikinci kez değiştirilip Ali Ağa Camisine nakledilmiştir.¹²

8. RIZA TEVFİK BÖLÜKBAŞI (1869-1949)

Milli mücadele aleyhtarı Ali Kemal’in linç edilmesi üzerine 8 Kasım 1922 de ülkeyi terk etti. Daha sonra TBMM’nin kararıyla “Yüz elli-likler” listesinde yer aldı. Listede yer almasının sebebi Sevr antlaşmasını imzalayan heyette yer almasıdır.¹³

Rıza Tevfik 8 Kasım 1922 de ilk kez ülkeyi terk eder. İlk olarak Mısır’a gider. Oradan sonra Ürdün’e gider altı yıl Ürdün de kalır. Sonra

11. Şahap Nazmi COŞKUNLAR, **Ebuzziya Tevfik Hayatı Eserleri**, Türk Kütüphaneciliği Dergisi, Ankara 1957, Cilt 6, Sayı 4, s. 64-76.

12. Hüseyin TUNCER, **Servet-i Fünûn Edebiyatı**, Akademi, Kitapevi, İzmir 1995, s. 297-304; Alaattin KARACA, İsmail SAFA, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 7 vd.

13. Abdullah UÇMAN, **Rıza Tevfik**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 9-s.10.

bir dönem Amerika'ya gider. Son olarak da Lübnan kıyılarındaki "Cün-ye" kasabasına gider ve oraya yerleşir. Rıza Tevfik 1943'e kadar burada yaşar. 1943'te yurda geri döner.¹⁴

Sürgün şair üzerinde bir nevi tükenmişlik hissi bırakır. Hayata bakış açısı kötümser bir hal alır. Dil ve ifade tarzı dağınık bir şekil alır. Bilhassa vatan hasreti ve gurbet duygusu bu dönemde kaleme aldığı bütün şiirlerinin ortak teması olmuştur. Örnek olarak;

*"Uçun kuşlar uçun burada vefa yok
Öyle akarsular, öyle hava yok
Feryadına karşı aks-i seda yok
Bu yangın yerinde soğuk kül vardır."*

dizelerinde Rıza Tevfik sıla özleminden dem vurmıştır.¹⁵

9. SÜLEYMAN NAZİF (1869-1927)

Nazif kaleme aldığı "Pierre Loti Günü"nde işgalciler hakkında sarf ettiği sözler sebebiyle İngilizler tarafından Malta'ya sürgün edilir. Yazar 23 Mart 1920 Salı gecesi bir harp gemisi olan Rezolişin adlı gemiyle Malta'ya sürgüne gönderilir. Sürgün yerinin Malta olmasını İngiliz Bahriye Nazırı olan Mr. Winston Churchill şöyle açıklar:

"Bizim için savaşın mukadderatı Akdeniz'de belli olacaktı. Bu sebeple; kendileriyle siyaset ve savaş alanında mücadele ettiğimiz insanlardan elimize geçenleri donanmamızın sürekli kontrolü altında olan bir yerde toplanması şarttı."¹⁶

Malta'da 20 ay devam eden esaret hayatı Nazif'teki vatan hasretini, parçalanmış ve işgal edilmiş yurdu karşısında hissettiği ıstıraplarını daha şiddetlendirmiş ve ona en güzel vatan ve iman şiirlerini yazdırtmıştır. Gurbet havası içinde terennüm ettiği "Malta Geceleri", "Daü's Sıla" ve "Son Nefesimle Hasbihal", Süleyman Nazif'in en güzel eserleri sayılmağa layık manzumeleridir.¹⁷

10. ABDULLAH CEVDET (1869-1932)

1895'te İstanbul'da İttihatçı hareketleri tehlikeli görüldüğünden

14. Abdullah UÇMAN, **Rıza Tevfik**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 19.

15. Abdullah UÇMAN, **Rıza Tevfik**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s.52-s.53

16. Şuayb KABAKAŞ; **Süleyman Nazif**; Ankara 1988, s.133.

17. Kenan AKYÜZ, **Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1986, s. 387-391.

bozgunculukla suçlanarak tutuklandı ve başkentten uzaklaşması için Trablusgarp Merkez Hastanesi'nin göz hekimliğine getirildi. Fakat cemiyet adına çalışmalarına orada da devam etti. Bir buçuk yıl görev yaptıktan sonra hapsedildi. Dört ay sonra serbest bırakıldığında Fizan'a sürülmesinin kararlaştırıldığını öğrenince, önce Tunus'a kaçtı; oradan 1897 yılında Fransa'ya geçti.

Abdullah Cevdet Cenevre'ye geçerek orada Tunalı Hilmi ve Dr. Çerkez Mehmet Reşit gibi Jön Türklerle buluştu. İkiye bölünen Jön Türkler'den Ahmet Rıza Bey grubuna katıldı. Osmanlı Gazetesini Türkçe-Fransızca olarak çıkardı ve istibdat karşıtı yazılar yazdı. Batı eserlerinden çeviriler yaptı; çevirdiği yapıtlar arasında Schiller'in Gıyom Tell adlı yapıtı vardır. Bu esere yazdığı önsözü daha sonra "İki Emel" adıyla kitap olarak yayımladı. Ayrıca Vittoria Alfieri'nin, "Della Tirannide" (1789) adlı kitabını "İstibdat" adıyla çevirdi. Cenevre'de yayınladığı şiir kitaplarından birisi olan "Kahriyat" adlı eserinde, sanat kaygısından ziyade siyasi özelemlerle kaleme alınmış özgürlük, vatan sevgisi temalı ve hemen hemen hepsi II. Abdülhamit hakkında olan, onu hürriyet düşmanlığıyla suçlayan şiirlere yer vermiştir.

Yayımladığı yazılardan rahatsız olan padişah Abdülhamit, siyasi yazılar yazmaması ve İstanbul'a dönmemesi koşuluyla kendisini Viyana elçilik doktorluğuna atamayı önerince teklifi kabul etti ve Viyana'ya gitti. 1903'e kadar Viyana sefreti tabipliğini sürdürdü. Bu görevi sırasında belirli ölçüde muhalefete devam etse de daha çok şiirlerle meşgul oldu ve sembolist şiir çevrelerinde ilgiyle karşılanan kitaplar yayımladı.¹⁸

11. EŞREF SENCER KUŞCUBAŞI (1873-1946)

Kuşçubaşı, Harp Okulu'nun son sınıfındayken Jön Türklerle ilişkisi yüzünden Abdülhamit tarafından Hicaz'a sürgün gönderildi. Sürgünde bulunduğu zindandan kaçıp, II. Abdülhamid'in başyaverinin oğlunu uç tabur korumanın arasından kaçırmayı başardı. Arabistan'da II. Abdülhamid'e karşı giriştiği isyan hareketi sırasında tüm Arabistan'ı dolaştı, yerel şeyhlerle dostluk kurdu. Her an her yerde ortaya çıkabildiği için kendisine "şeyh-it tuyyur" yani uçan şeyh denildi.

II. Abdülhamid meşrutiyeti ilan etmek zorunda bırakılıp, aralarında Kuşçubaşı'nın da bulunduğu pek çok kişiye af çıkmasıyla birlikte isyanına son verdi. I. Dünya Savaşı sırasında İngilizlere karşı girişilen İkinci Kanal Harekâtı'nda öncü birliklere komutanlık etti. 1918 yılında

18. Dr. M. Şükrü HANIOĞLU, **Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1981, s. 7 vd.

Hayber’ de Faysal’ın (daha sonra Irak Kralı olacaktır) 20 bin kişilik birliğine karşı 40 kişilik Teşkilat-ı Mahsusa birliği ile beş saatten fazla savaştıktan sonra yaralı olarak ele geçirildi. Bir savaş gemisi ve bir denizaltı eşliğinde Malta’ya sürgüne gönderildi. Sürgünlüğü sırasında Arabistan’ daki macerasını, yakalanışının ve sürgün hayatının ayrıntılarını anlatan bir eser yazdı.¹⁹

12. MEHMET AKİF ERSOY (1873-1936)

İstiklal Marşı şairi Mehmet Akif; Milli Mücadele kazanıldıktan sonra Atatürk’e karşı sert ve şiddetli muhalif olanların arasında yer alan Ali Şükrü Bey gibi isimlerle yakın arkadaşlığı ve bu muhalif isimlerin bazılarının adının Atatürk’e suikast planlarına karışması nedeniyle doğal şüpheli durumuna düşmesinden sonra polis ve istihbarat takibine alınmıştı. Bu durum Akif’i üzüyor ve rahatsız ediyordu.

Bu koşulların hüküm sürdüğü yıllarda Akif’in kurucusu ve yazarı bulunduğu Sebilürreşad dergisi “Şeyh Said, Sebilürreşad okuyormuş, isyana senin dergin de sebep oldu.” denerek kapatıldı ve sahibi Eşref Edip, Fergana da yakalanarak istiklal mahkemeleri tarafından idamla yargılanmak üzere tutuklandı. Mehmet Akif artık sıkılmıştı, onun tabiriyle peşindeki “polis hafiyesi” ile gezmekten. 52 yaşındayken Mısır’a gitmeye karar verdi.²⁰

11 yıl Mısır’da Türk dili ve edebiyatı dersleri verdi. 63 yaşında çok hastayken, vefat etmesine yakın İstanbul’a dönmeye karar verdi. Vapur Çanakkale’den geçerken İstanbul’un camilerini görünce ağlamaya başlamıştır. Milli mücadelenin önderlerinden Mehmet Akif Ersoy, kendi vatanında şüpheli muamelesi görüyordu. Kendi vatanında böyle bir vefasızlığa maruz kalmanın burukluğuyla İstanbul’a geldikten 5 ay sonra vefat etti.²¹

13. HÜSEYİN CAHİT YALÇIN (1875-1957)

30 Ocak 1919 yılında Tevfik Paşa kabinesi, hem İngilizlerin hem de Hürriyet ve İtilaf ileri gelenlerinin baskısıyla geride kalan nüfuzlu itihatçıları tutuklamaya başlamıştır. Bu arada diğerleri gibi Hüseyin Cahit de “asayışı bozmak” bahanesiyle suçlanmıştır. Sansaraysan Han’ına hapsedilmiştir.

2 Haziran 1919’da İngilizler, Cahit Yalçın’ın da içlerinde

19. Ahmet EFE, **Efsaneden Gerçeğe Kuşçubaşı Eşref**, Bengi Yayınları, İstanbul 2007, s. 7-341.

20. Hasan Basri ÇANTAY, **Akifnâme**, Erguvan Yayınları, İstanbul 2009, s. 505.

21. Hasan Basri ÇANTAY, **Akifnâme**, Erguvan Yayınları, İstanbul 2009, s. 508.

bulduğu İttihatçıların ilk grubunu Malta'ya götürmüşlerdir. Yaklaşık 23 ay süren Malta sürgününde Hüseyin Cahit, Batıda çeşitli bilim dallarında çıkmış olan temel eserleri Türkçeye aktarma ve gençlere kültürel bir zemin hazırlama çalışmasına girmiştir.

Cahit gerek Malta kütüphanelerinden gerek diğer ülkelerden kaynak edinerek çalışmalarını sürdürmüştür. Bu çalışmasını daha sonra yurda döndüğünde "Oğlumun Kütüphanesi" başlığı altında yayınlamıştır. Malta sürgünü 29 Nisan 1921'de son bulur.²²

14. ZİYA GÖKALP (1876-1924)

Ziya Gökalp, Jön Türklerden etkilenip sonra da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmasından sonra "yasak yayınları" okumak ve muhalif derneklere üye olmak nedeniyle 1898'te tutuklandı. Bir yıl cezaevinde kaldıktan sonra serbest bırakılan Ziya Gökalp, 1900 yılında Diyarbakır'a sürgüne gönderildi. 1908'e kadar Diyarbakır'da küçük memuriyetlerde görev yaptı. Eşinin mal varlığıyla rahat bir yaşam sürdürürken el altından da hürriyet çalışmaları yürüttü. O dönemde bölgenin güvenliği için kurulan ve başında Kürt asıllı İbrahim Paşa'nın bulunduğu Hamidiye Alayları, hırsızlık ve soygun olaylarına karışınca halkı örgütleyerek eyleme yöneltti ve Hükümete telgraflar yolladı. Yazar İbrahim Paşa'nın oradaki halka yaptığı zulümleri "Şaki İbrahim Destanı" adlı yapıtında anlattı.

Ziya Gökalp 1919'da İngilizler tarafından tutuklandı. Ermeni soykırımı iddialarıyla ilgili işgal mahkemesi tarafından yargılandı. Yargılanma sonucu Ermeni soykırımı iddialarını kesin bir dille reddeden, "Katliam olmadı, mukatele oldu." cümlesiyle özetlenebilecek bir savunma yapan Gökalp, Malta'ya sürgün edildi. Ziya Gökalp Malta sürgünü sırasında sürekli ailesine mektup gönderir. Daha sonra bu mektupları "Limni ve Malta Mektupları" adıyla kitaplaştırır. Söz konusu olan bu kitap o dönem-e Malta'ya sürgün edilenlerin orada geçirdikleri hayat şartlarıyla ilgili elimizdeki tek eserdir. Ziya Gökalp 2 yıllık sürgün döneminden sonra İstanbul'a dönmüştür.²³

15. HALİDE EDİB ADIVAR (1884-1964)

Halide Edib Adıvar'ın ülkeyi terk etmeye, ayrı bir değişle sürgüne kendi isteği ile gitmesinin en önemli nedeni, eşi Anđan Adıvar'ın siyasi fikirleri ve muhalefet partisindeki etkinliğidir. İngiliz Muhipleri

22. Hüseyin TUNCER, *Servet-i Fünun Edebiyatı*, Akademi, Kitapevi, İzmir 1995, s. 203-213.

23. Hüseyin TUNCER, *Meşrutiyet Devri Türk Edebiyatı*, Akademi, Kitapevi, İzmir 1994, s. 257-268

Cemiyeti'nin kurucusu olan Adnan Adıvar, eşi Halide Edip'i de etkiliyor, Osmanlı'nın tek kurtuluşunun, bağlı olduğu cemiyetin amacı olan İngiliz mandacılığını kabulden geçtiğini savunuyordu. Halide Edip Adıvar, Mustafa Kemal'e, İngiliz mandacılığını kabul yönünde bir mektup yazmış, bu mektup Sivas Kongresi'nde okunmuş, kongreden "Manda ve himaye kabul olunamaz." kararı çıkmıştır. Bu olanlara ilaveten, Adnan Adıvar'ın Mustafa Kemal Atatürk'e yönelik İzmir Suikastına adının karıştırılmasıyla 1926'da ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardır.

1924-1928 yılları arasında dört yıl İngiltere'de yaşayan Halide Edip, bu yıllarda 'Eski Ben'ini ya da 'Geçmişteki Ben'ini referans almıştır. Bu süre içinde yazar, anılarını iki cilt halinde İngilizce olarak yayınladı. Halide Edib'in anılarının birinci cildi içerik olarak çocukluk anıları üzerine yoğunlaşmıştır. (Adıvar, 1926) İngilizce, *The Turkish Ordeal* (Adıvar, 1928), Türkçe'de daha sonra "Türkün Ateşle İmtihanı" adıyla yayınlanan 2. cildin konusunu ise Milli Mücadele anıları oluşturmuştur.

Halide Edib'in anılarında sürgünde yaşadıkları hiçbir şekilde yer almamaktadır. Bu yıllara dair küçük bir değinme dahi yoktur. İngiltere ve İngilizlere dair anılarını ve izlenimlerini ancak Türkiye'ye döndükten sonra Akşam gazetesinde 1 Haziran- 24 Ağustos tarihleri arasında 1939 yılında yayımladı. Dizi halinde yayımlanan bu makalelerde İngiltere ile ilgili izlenimlerini anlatır; fakat İngiltere'deki özel hayatına dair bilgi vermemiştir.²⁴

16. AKA GÜNDÜZ (1885-1958)

Askerlik hayatı sona erdikten sonra Aka Gündüz güzel sanatlar ve hukuk tahsili yapmak üzerine Paris'e gider. İki buçuk yıl sonra yurda döner. Bu defa Hariciye Gümrüğü'ne tayin edilir. Memleket meseleleriyle yakından ilgilendiği için 1910 yılında Selanik'e sürülür. "31 Mart Olayı" üzerine Harekât Ordusuna katılarak İstanbul'a gelir.

Hayatının bundan sonraki kısmını yazmaya ayırır. Ancak o da pek çok vatansever gibi İstanbul sokaklarında yakalanıp Malta'ya sürgün edilir. Aka Gündüz Tophane Rihtımından bir harp motoruyla Malta'ya yollanılır. Bu olayı Gündüz "Mütarekede Malta'ya Nasıl Sürüldük" adlı kitabında ele almıştır.²⁵

17. REFİK HALİT KARAY (1888-1965)

Refik Halit, Sadrazam Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine Cemal

24. Ayşe DURAKBAŞA, *Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2000, s.169-170; Hüseyin TUNCER, *Meşrutiyet Devri Türk Edebiyatı*, Akademi Kitapevi, İzmir 1994, s. 403-411.

25. Abide DOĞAN, *Aka GÜNDÜZ*, TDK Yayınları, Ankara 2014, s. 7-140.

Paşa tarafından hazırlanan sürgünler listesine eklenilerek Sinop'a sürgüne gönderilir. Karay, Sinop'a sürgün edilmesinin nedenini "Minelbab İlelmihrab" adlı kitabında Talat Paşa'yı kastederek yazdığı "Hırkaya alışanlar birden bire frak giyerlerse gülünç olurlar." cümlesine bağlar.²⁶

Refik Halit Karay ilk olarak 1913 yılında Sinop'a sürgün edilir. Oradan sonra 1916 yılında bu kez Çorum'a sürülür, daha sonra Ankara'ya oradan da Bilecik'e gönderilir. Refik Halit sürgün olarak Anadolu'yu bucak bucak dolaşır. Refik Halit Karay affedilmesi üzerine 1918'te İstanbul'a geri döner. İstanbul'a döndükten sonra maruz kaldığı baskılara dayanamayıp 1922 yılında ülkeyi terk eder. Beyrut'a giden Halit Karay buradan da "Cünye"ye gider ve 1927 yılına kadar burada kaldıktan sonra bir süre Halep'te kalır. 1933 yılında affedilerek tekrardan ülkeye döner.²⁷

Yazar Anadolu'da geçirdiği süre boyunca yaşadıklarını ve gördüklerini birleştirerek "Memleket Hikâyeleri" adlı eserinde anlatır. Sürgün yıllarını ise "Minelbab İlelmihrab" adlı hatıra kitabında ele alır. Refik Halit sürgündeyken kaleme aldığı "Boz Eşek" adlı hikâye kitabıyla adını duyurur ve Ziya Gökalp'in isteği üzerine "Yeni Mecmua" dergisinde yazmaya başlamıştır.²⁸

18. YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU (1889-1974)

Yakup Kadri, Kadro dergisinin kurucularındandır. Derginin, devrin yöneticileri ile fikir ayrılığına düşüp Kemalizm'i değiştirmekle suçlanarak kapanmasından sonra diplomat olarak yurt dışında çeşitli görevlerde bulunmuştur. Yazar alenen sürgüne gönderilmemiştir, fakat ona verilen elçilik görevlerinin de sürgünden bir farkı yoktur.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu ilk olarak 1934 yılında Tiran'a elçi olarak atandı. Sonrasında sırayla 1935'de Prag, 1939'da Lahey, 1942'de Bern, 1949'da Tahran ve 1951'de tekrardan Bern'de elçilik görevlerinde bulundu. Bern elçisi iken Yakup Kadri emeklilik kararı aldı. Yazarın bu yıllarda kaleme aldığı "Zoraki Diplomat" adlı eseri; elçilik yıllarının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.²⁹

26. Şerif AKTAŞ, **Refik Halit Karay**, Ankara 1986, s.25.

27. age., **Refik Halit Karay**, Ankara 1986, s.27.

28. age., **Refik Halit Karay**, Ankara 1986, s.30; Hüseyin TUNCER, **Meşrutiyet Devri Türk Edebiyatı**, Akademi, Kitapevi, İzmir 1994, s. 587-594.

29. Şerif AKTAŞ, **Yakup Kadri Karaosmanoğlu**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 1-157; Hüseyin TUNCER, **Meşrutiyet Devri Türk Edebiyatı**, Akademi Kitapevi, İzmir 1994, s. 457-464.

Yakup Kadri'nin 1937'de yayınlanan "Bir Sürgün" romanı, otobi-yografik özellikler taşır. Romanın kahramanı Doktor Hikmet, Abdülha-mit devri aydınlarını ve aydınların fikirlerini temsil eden bir karakterdir. Yakup Kadri bir nevi kendi yaşamını ve izlenimlerini, Doktor Hikmet vasıtasıyla ortaya koymuştur.³⁰

19. CAVİT ŞAKİR KABAAĞAÇLI (Halikarnas Balıkçısı)(1890-1973)

Cavit Şakir dört asker kaçağının kadersizliğiyle ilgili olarak "Hüse-yin Kenan" Takma adıyla kaleme aldığı 13 Nisan 1925 tarihli "Hapisha-nede İdama Mahkûm Olanlar Bile Bile Asılmağa Nasıl Giderler" başlıklı öyküsünden ötürü İstanbul İstiklal Mahkemesinde "Memlekette isyan bulunduğu bir dönemde askeri isyana teşvik edici yazı yazmak" suçundan yargılanıp suçlu bulundu.

Kabaağaçlı mahkeme başkanı Ali Çetinkaya tarafından idama mahkûm edildi. Kılıç Ali Bey'in önerisiyle idam edilmesinden vazgeçile-rek Kalebentlikle Bodrum'a sürüldü. Cavit Şakir 1925 yılında Bodrum'a sürgün edilir. Sürgünlüğünün yarısını Bodrum'da diğer yarısını İstanbul'da tamamlar. İstanbul'daki sürgün cezasını tamamladıktan sonra Cavit Şakir tekrardan Bodrum'a döner ve 25 yıl boyunca orada kalır.³¹

Bodrum sürgününden sonra Bodrum'a hayran kalan yazar İstanbul sürgününün bitmesiyle Bodrum'a dönmüştür. Bodrum'a bir aşkla bağla-nan yazar üzerinde Bodrum etkili olmuştur; özellikle de Cavit Şakir Ka-baağaçlı Bodrum yıllarıyla birlikte akıllarda "Halikarnas Balıkçısı" olarak kalır. Yazar sürgün yıllarına hitaben "Mavi Sürgün" adlı eserini kaleme almıştır. Cavit Şakir Kabaağaçlı Bodrum'un etkileyici güzelliğini şu di-zelerle anlatır:

*"Sanma ki sen geldiğin gibi gideceksin
Senden öncekiler de böyleydiler
Akıllarını hep bodrumda bırakıp gittiler."*³²

Aslında bu sürgün Cavit Şakir'in hayatını tamamıyla yeniden şe-killendirmiştir.

20. REFİ' CEVAD ULUNAY (1890-1968)

1909 yılından itibaren Alemdar gazetesini yayınlamaya başlayan

30. Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU, **Bir Sürgün**, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 1-360.

31. Hüseyin TUNCER, **Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı II**, İzmir 1994, s. 745-750.

32. İsmet KABAAĞAÇLI; **Anılar Akın Akın**, Bilgi Yayınevi 2009, s.294.

Ulunay, Mahmut Şevket Paşa suikastından sonra İttihat ve Terakki'ye karşı artan muhalefetinden dolayı 1914-1918 yılları arasında Sinop, Çorum ve Konya'da sürgün hayatı yaşamıştır.

I.Dünya Savaşı sonrasında yeniden yayınlamaya başladığı Alemdar gazetesinde İngiliz Muhipler Cemiyeti lehinde yazılar yazmış, İngiltere ile yakınlaşmayı savunmuş, bu arada Milli Mücadele'ye karşı çıkmıştır. Cumhuriyet'in ilanıyla "Yüzellilikler" listesine dâhil edilmiş ve 1924'de yurtdışına sürgüne gönderilmiştir. 1938'de Yüzellilikler'in affedilmesi üzerine Türkiye'ye dönmüş ve Yeni Sabah ve Milliyet gazetelerinde yazılar yazmıştır. 1968'de ölmüş ve vasiyeti üzerine Konya'da Mevlana Türbesi'nin karşısındaki Üçler mezarlığına gömülmüştür.³³

21. NAZIM HİKMET RAN (1902-1963)

Nazım Hikmet Ran 1921'de gittiği Moskova'da, devrimin ilk yıllarına tanık oldu ve Komünizm ile tanıştı. 1924'te Moskova'da ilk şiir kitabı "28 Kanunisani" yayınlandı. O yıl Türkiye'ye dönerek Aydınlık Dergisi'nde çalışmaya başladı, ancak dergide yayınlanan şiir ve yazılarından dolayı on beş yıl hapsi istenince tekrar Sovyetler Birliği'ne gitmek zorunda kaldı. 1928'de Af Kanunu'ndan yararlanarak Türkiye'ye döndü. Resimli Ay Dergisi'nde çalışmaya başladı.

1938 yılında yirmi sekiz yıl hapis cezasına çarptırıldı. 12 sene tutukluluktan sonra askere alınacağı ve öldürüleceği endişesiyle bir kez daha kaçmak zorunda kaldı. 1950 yılında Stalin yönetimindeki Sovyet Birliği'ne giden Nazım, 25 Temmuz 1951 tarihinde Bakanlar Kurulunca Türk vatandaşlığından çıkarılmasının ardından Polonya vatandaşlığına geçti.

Sovyetler Birliği'nde Moskova yakınlarındaki yazarlar köyünde ve daha sonra da eşi Vera Tulyakova (Hikmet) ile Moskova'da yaşadı. Memleket dışında geçirdiği yıllarda Bulgaristan, Macaristan, Fransa, Küba, Mısır gibi ülkeleri dolaştı ve konferanslar düzenledi. Ama Nazım Hikmet'deki memleket özlemi hiç dinmedi işte şu dizeler birer kanıttır:

*"Dörtnala gelip Uzak Asya'dan
Akdeniz'e bir kısrak başı gibi uzanan
Bu memleket bizim."³⁴*

33. Hilmi YÜCEBAŞ, **Refi' Cevad Ulunay Hayatı Hatıraları Eserleri**, Arkın Yayıncılık, İstanbul 1969, s. 7 vd.

34. Orhan KARAVELİ, **Tandığım Nazım Hikmet**, Doğan Kitap, İstanbul 2008, s. 1-240.

22. **ELMAS YILDIRIM** (1907-1952)

Elmas Yıldırım'ı diğer işlediğimiz sürgün edebiyatçılarından ayıran iki önemli özelliği vardır: Bunlardan biri Sovyetler Birliği yönetimi altında yaşanan bir Azeri Türkü olması ve Sovyetler Birliği tarafından sürgüne zorlanmasıdır. Diğeri ise Türkiye'den ayrılıp zorunlu gitmesi değil Türkiye'ye zorunlu olarak gelmesidir.

Yıldırım; Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nin Edebiyat Bölümü'ne girer. Daha sonra Rusların belirlediği bir seçim ve tasnife bağlı olarak ailesi zengin kabul edildiği için, üniversiteden atılır ve Şüvelan'daki bağ ve bahçelerine, Çemberkend'deki evlerine, mal ve mülklerine el konur. Yıldırım'ın üniversiteden atılmasının diğeri bir sebebi de milli konularda şiirler yazması ve "dağlar" redifli bir şiirinin İstanbul'da çıkan Hayat dergisinde yayınlanmış olmasıdır.

Genellikle fikirleri Sovyet yönetiminin beklentileri ile uyuşmadığı ve Türkiye ile olan bağlantısı dolayısıyla kara listeye alınır. Dönemin Eğitim Bakanı ve Azerbaycan Yazıçılar Cumhuriyetinin Başkanı Mustafa Guliyev, Yıldırım'ı "*Türkçülerin aşığı olmak, milli edebiyatı devam ettirmek, Ahmet Cevat'ın, Hüseyin Cevat'ın fikirlerini devam ettirmek*"le suçlar. "Dağlar" redifli şiirinin Türkiye'de yayınlanması sebebiyle 1929'da Derbend'e sürgün edilir. 1930'da Bakü'de yayınlanan eseri yasaklanır ve şair Aşkabat'a sürülür.³⁵

Bu sürgün hayatından bunalan Elmas Yıldırım, İran üzerinden Türkiye kaçmaya karar verir. Şair ilk Van'a oradan da Elazığ'a geçer. Elazığ nüfusuna kaydedilir. Elazığ'daki Hazar gölü ona Hazar denizini hatırlatır ve şu dizeleri yazdırır:

*"Aç koynunu uzaktan gelmişim, çok yaşlıyım;
Eli yurdu çalınmış bir garip Kafkaslıyım"*

Yıldırım daha sonra günümüzde Malatya'ya bağlı Kale ilçesine gelir ve orada vefat eder, Yıldırım'ın Azerbaycan'da doğduğu bölgenin adı da Kale'dir. Bunun üzerine memleket özlemi çeken Yıldırım şu dizeleri kaleme almıştır:

*"Kaleden Kaleye şahin uçurdum
Ah ile vah ile ömür geçirdim."*³⁶

35. Ahmet BURAN; **Kurşunlanan Türkoloji**, Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s. 425-426.

36. age., **Kurşunlanan Türkoloji**, Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s. 427.

SONUÇ

Sürgün kelimesinin sözlüklerde kazandığı ilk anlam öncelikli olmak üzere sürgünün Türk edebiyatı üzerinde yadsınamayacak derecede büyük bir etkisi olmuştur. Her ne sebeple olursa olsun sürgün olan kişiler, yoğun duygular ve sıkıntılar içinde yaşamışlardır. Aynı şekilde bu yoğun duygular altında evlerinden, hayatlarından ayrı kalan edebiyatçılar, açılarını değişik türlerini kullanarak edebiyat aracılığı ile dile getirmişlerdir.. Kimi şairlik yeteneğiyle şiir yazmış, kimisi yazarlık yeteneğiyle roman, hikâye, anı vs. yazmıştır.

Bu özellikleriyle sürgün Rıza Tevfik'e "Uçun kuşlar uçun doğduğum yere" mısrasıyla; kendi gidemediği vatanına kuşları yollatmıştır. Refik Halit Karay sürgünde memleket memleket dolaşarak edindiği izlenimleri daha sonra birleştirerek en önemli eserlerinden biri olan "Memleket Hikâyeleri" adıyla yayınlamıştır. Cavit Şakir Kabağağaçlı'yı Halikarnas Balıkcısı yapan ve bu adıyla tanınmasına sebep elbette Bodrum'a sürgün edilmesidir.

*"Felek benden aldı diğer intikam
Kesildi vatandan selam u peyam"*

152

diyordu, Keşan'a sürgün edilen Keçecizade İzzet Molla; sürgünlüğünü feleğin kendisinden aldığı intikam olarak gösteriyordu.

Namık Kemal Magosa ve Midilli'de geçirdiği sürgün yıllarında kalemi ile baş başa kalmış ve kendini kalemine adamıştır. Yazar en önemli eserleri olarak görülen Cezmi, İntibah, Gülnihal, Vatan Mersiyesi ve başka birçok eserini ve şiirlerini sürgüneyken yazmıştır.

Nazım Hikmet yurtdışı yılları ve mahpusluk yıllarında boş durmamış ve önemli şiirlerini kaleme almıştır. Şair;

*"Karşı yaka memleket, sesleniyorum Varna'dan
"İşitiyor musun oğlum Memet! Memet!"*

dizelerinde memleket özlemi dolu haykırışlarını dillendirmiştir.³⁷

Adı sürgün olmasa da yurdundan ayrı kalan edebiyatçıları da yazımızda dile getirdik. Bu edebiyatçılar bir ceza olarak devlet tarafından gönderilmeyip, yurt dışına gitmek için baskı altında kalan edebiyatçılardır. İstiklal Marşı yazarımız Mehmet Akif, peşinde bir polis sürüsüyle gezmektense vatanından kilometrelerce uzakta yaşamayı seçmiştir.

37. wikipedia.org

Meh-met Akif gibi milli mücadeleye büyük destek veren vatansever bir kadın olan ama farklı fikirler taşıyan eşinin fazlaca etkisinde kalan, Milli Mücadele'nin Halide onbaşı, Halide Edib de yurdundan ayrılp gitmek zorunda kalmıştır.

Kendi kendine sürgün olan isimlere Nazım Hikmet Ran'ı da dâhil etmek gerekir. Nazım, vatanında mahpus hayatı sürdürmeye ve öldürüleceği korkusuyla yaşamaya dayanamayıp ülkeden kaçmayı yeğlemiştir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu ise görev adı altında yurdundan ayrı düşürülmüştür. Baktığımızda ne kadar da elçi olarak vazife için gitmiş olsa da yazar için bu görev alenen olmasa da zımnem sürgün niteliği taşımaktadır.

Siyasi nedenlerden dolayı sürgün edilen edebiyatçılar ise dönemin yönetimi ile fikir uyuşmazlığı olduğu için sürgün edilmiştir. Bu sürgünlerin sebebi yazarların duygularını hiçbir zaman saklamadıkları içindir. Yüzellikler arasında yer alan Rıza Tevfik Bölükbaşı, Refi' Cevad Ulu-nay ve Eşref Sencer Kuşçubaşı siyasi nedenlerden dolayı sürgün edilmiştir. Sürgün yerlerinden en büyük ve en tanınmış yer olan Malta'dır. Malta'ya sürgün olarak giden isimler daha çok İtilaf Devletleri tarafından gönderilmiştir. Aka Gündüz, Ziya Gökalp ve Hüseyin Cahit Yalçın burada ikamete mecbur edilenlerdendir.

“Vatan Yahut Silistre” oyununun ardından çıkan olayların sebebi ve suçlusu olarak gösterilen gazeteciler de sürgüne gönderilmiştir. Bu isimler başta oyunun yazarı Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Ebuz-ziya Tevfik'tir.

Sonuç olarak edebiyat ile sürgün arasında incelenmeye değer sancılı bir etkileşim ve ilişki vardır. Bu etkileşimi şöyle açıklayabiliriz; edebiyat duygu, düşünce ve hayalleri dışa yansıtmak olduğu için bazı durumlarda edebiyatçıların bu duyguları güçlü ve gürültülü tepkilere dönüşmüştür. Edebiyatçıların bu türden duyguları, düşünceleri ise zaman zaman sakıncalı bulunmuş ve sürgüne neden olmuştur. Edebiyat sürgünü, sürgün edebiyatı doğurmuş ve şekillendirmiştir.

Sürgün, bir insanın isteği ve iradesi dışında istemediği bir coğrafyada yaşamaya sevk ve mecbur edilmesidir. İslam inancında Âdem ile Havva'nın, Hıristiyan inancında Edim ile Eva'nın cennetten dünyaya sürgünü nasıl bütün insanlığın kaderini etkilediyse, sürgün cezaları da muhattap şair ve yazarların hayatlarını, kaderlerini, eserlerini ve hatta ailelerinin istikballerini bile etkilemiştir. Denilebilir ki sürgün şair ve yazarların eserleri ile anıları bir sürgün edebiyatı antolojisi oluşturacak denli zengindir.

Yazımızda hacim kaygısıyla, yazar ve şairlerin kısa bilgilerle ge-çştirilen sürgün gerekçeleri ve sürgünden etkilenme biçimleri bize sanat

yahut edebiyat ile siyaset arasındaki zaruri ilişkinin de boyutlarını gösterdi. Devletlerin savaştığı ve işgal edildiği, olağanüstü koşulların egemen olduğu yıllarda, vatansever yazar ve şairlerin işgalci güçlerin baskısı ile yerli hükümetler ya da bizzat işgal güçleri eliyle sürgüne gönderilmeleri de sık rastlanan bir sosyolojik ve tarihi bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- Abdullah UÇMAN; **Rıza Tevfik**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.
- Abide DOĞAN; **Aka GÜNDÜZ**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- Ahmet BURAN; **Kurşunlanan Türkoloji**, Akçağ Yayınları, Ankara 2011.
- Ahmet EFE; **Efsaneden Gerçeğe Kuşçubaşı Eşref**, Bengi Yayınları, İstanbul 2007.
- Alaattin KARACA; **İsmail SAFA**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- Ayşe DURAKBAŞA; **Türk Modernleşmesi ve Feminizm**, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2000.
- Dr. M. Şükrü HANİOĞLU; **Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1981.
- Hasan Basri ÇANTAY; **Akifnâme**, Erguvan Yayınları, İstanbul 2009.
- Hasan KAVRUK; **Niyaz-i Mısri**, Malatya 2004.
- Hilmi YÜCEBAŞ; **Refi' Cevad Ulunay Hayatı Hatıraları Eserleri**, Arkin Yayıncılık, İstanbul 1969.
- Hüseyin ÇELİK; **Ali Suavi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- Hüseyin TUNCER; **Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı II**, İzmir 1994.
- _____ **Meşrutiyet Devri Türk Edebiyatı**, Akademi Kitabevi, İzmir 1994.
- _____ **Servet-i Fünûn Edebiyatı**, Akademi, Kitapevi, İzmir 1995.
- _____ **Tanzimat Edebiyatı**, Akademi, Kitapevi, İzmir 1996.
- İnci ENGİNÜN; **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001.
- İsmet KABAĞAÇLI; **Anılar Akın Akın**, Bilgi Yayınevi 2009.
- Kenan AKYÜZ; **Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1986.

Orhan KARAVELİ; **Tanıdığım Nazım Hikmet**, Doğan Kitap, İstanbul 2008.

Ramazan KORKMAZ; **Keçecizade İzzet Molla (Hayatı - Sanatı - Edebî Kişiliği)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ 2000, Cilt: 10 Sayı: 1.

Şahap Nazmi COŞKUNLAR; **Ebuzziya Tevfik Hayatı Eserleri**, Türk Kütüphaneciliği Dergisi, Ankara 1957, Cilt 6, Sayı 4.

Şerif AKTAŞ; **Refik Halit Karay**, Ankara 1986.

_____ **Yakup Kadri Karaosmanoğlu**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Şuayb KABAKAŞ; **Süleyman Nazif**, Ankara 1988.

Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU, **Bir Sürgün**, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

Yağmur Dergisi.com.tr

wikipedia.org